

УДК 371.15:378.147:355.23

Надія МОРОЗ,
*кандидат педагогічних наук, Національна академія Державної
прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького,
м. Хмельницький*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРИКОРДОННИКІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЇХ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

У статті розглядається професійна іншомовна комунікативна компетентність як кінцевий результат навчання майбутніх прикордонників. Аналізуються поняття і зміст професійної іншомовної комунікативної компетентності курсантів ВВНЗ немовних спеціальностей, пропонується використання методу комунікативних завдань, а також професійно-орієнтованих завдань для її формування під час викладання іноземних мов.

Ключові слова: *компетентність, професійна іншомовна комунікативна компетентність, формування, метод комунікативних завдань.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасні умови розвитку України характеризуються поглибленням економічних, політичних, соціальних та культурних зв'язків із зарубіжними країнами, що передбачає модернізацію системи української освіти з метою підготовки фахівців, здатних до творчого застосування отриманих знань у реалізації завдань фахового спрямування, спроможних здійснювати

іншомовне спілкування з фахівцями інших країн, а також виконувати професійну діяльність в умовах іншомовного середовища.

Закон України “Про вищу освіту” визначає компетентність як динамічну комбінацію знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [1].

Основним об’єктом дослідження у галузі викладання іноземних мов у вищому військовому навчальному закладі є професійна іншомовна комунікативна компетентність, оскільки вона розглядається як структурний елемент професійної компетентності майбутнього фахівця і є кінцевим результатом навчання майбутніх прикордонників. Тенденція до професіоналізації викладання іноземних мов загалом реалізується у формуванні навичок спілкування за професійною тематикою, однак, такий підхід, як свідчать дослідження та практика, не дозволяє вирішувати завдання формування умінь та навичок, необхідних курсантові для здійснення завдань професійного змісту з використанням засобів іноземної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Методику формування іншомовної комунікативної компетентності досліджували вітчизняні та зарубіжні вчені-методисти (І. М. Берман, В. А. Бухбіндер, В. С. Коростильов, С. Ф. Шатілов, В. Ю. Гнаткевич, Ю. І. Пассов, Г. О. Китайгородська, О. Б. Тарнопольський, Е. В. Мірошниченко, І. В. Баценко, В. Д. Борщовецька, R. Ellis, I. Nation, N. Schmitt, W. G. Widdowson та ін.).

Проблема вдосконалення іншомовної підготовки фахівців різного професійного спрямування набула особливої актуальності і стала предметом багатьох досліджень, а саме: психологічні аспекти формування комунікативної компетентності вивчалися О. Бодальовим, Н. Кузьміною, Л. Петровською, Н. Чепелевою та ін. Сутність і структуру іншомовної професійної комунікативної компетентності вивчали Е. Бібікова, О. Волобуєва, Н. Ізорія, С. Жицька, Ю. Солодов-

нікова, В. Теніщева та ін. Проте, незважаючи на виражену тенденцію до професіоналізації викладання іноземної мови у вищих військових навчальних закладах, навчання курсантів здійснюється фактично окремо від формування професійної компетентності майбутнього фахівця. Як зауважує В. Теніщева, у більшості досліджень професійна іншомовна комунікативна компетентність студента виступає, перш за все, як здатність здійснювати комунікативну мовленнєву поведінку згідно із задачами гіпотетичних ситуацій іншомовного спілкування, у навчанні відтворюється переважно зовнішня, знакова подібність, а не цілісний зміст професійної діяльності, пов'язаної з використанням іноземної мови. Як наслідок, задача формування у студента вищого немовного навчального закладу такої професійної компетентності, в структуру якої була б органічно інтегрована іншомовна компонента, залишається нерозв'язаною [2].

Мета статті. Теоретична та практична актуальність проблеми зумовила мету статті, а саме: дослідити проблему формування професійної іншомовної комунікативної компетентності курсантів як передумову їх професійного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазвичай, вивчення іноземної мови на немовному факультеті орієнтоване на читання, розуміння й переклад професійно-спрямованих текстів і регламентується стандартною робочою програмою навчальної дисципліни. Педагогічні основи, які традиційно використовуються в процесі викладання дисципліни “Іноземна мова” не сприяють розвитку іншомовної комунікативної компетентності на різних рівнях, не орієнтовані на формування мобільного спеціаліста, не спрямовані на мотивацію професійної самоосвіти особистості курсанта; не допомагають адаптації курсантів до перманентно-змінних соціально-економічних умов ринку праці.

Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти визначають основні напрями професійної підготовки фахівців, що передбачає досягнення курсантами немовного факультету достатнього рівня професійної іншомовної комунікативної компетентності у професійній сфері спілкування: навчити курсантів вирішувати професійні завдан-

ня з метою взаєморозуміння та взаємодії з носіями мови, що вивчається, у відповідності до норм і традицій культури цієї мови в умовах прямого й опосередкованого контактів. Курсанти набувають знання одночасно з оволодінням мовленнєвими навичками і вміннями. Метою формування професійної іншомовної компетентності є не накопичення обсягу знань, навичок і вмінь, а власне здатність використовувати їх в іншомовній діяльності.

Поняттям “компетентність” українська освіта оперує у значенні, запропонованому європейськими країнами. Компетентність визначають як здатність успішно задовольняти індивідуальні й соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Компетентність ґрунтується на знаннях, навичках і вміннях, але ними не вичерпується, обов’язково охоплюючи особистісне ставлення до них людини, а також її досвід, який дає змогу ці знання “вплести” в те, що вона вже знала, та її спроможність збагнути життєву ситуацію, у якій вона зможе їх застосувати. Таким чином, кожна компетентність побудована на поєднанні знань, навичок і вмінь, а також ставлень, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, тобто усього того, що можна мобілізувати для активної дії [3, с. 11].

За Н. Ізорія, іншомовна компетентність є інтегральною особистісно-професійною якістю людини з певним рівнем мовної освіти, яка реалізується у готовності на певній основі до успішної, продуктивної та ефективної діяльності з використанням комунікативних та інформативних можливостей іноземної мови, забезпечує можливість ефективної взаємодії з оточуючим середовищем за допомогою відповідних мовних компетенцій [4].

Іншомовна комунікативна компетентність охоплює лінгвістичну, прагматичну, соціокультурну, стратегічну та дискурсивну складові, а також знання, уміння та навички з дисципліни “Іноземна мова” та спеціальних дисциплін, способи вирішення професійно-значущих задач у сфері соціальної роботи засобами іноземної мови, творчі професійні здібності, професійні цінності, необхідний рівень мотивації, а також особистісні та професійно-значущі якості, необхідні фахівцю соціальної роботи для успішного здійснення професійних видів діяльності [5].

Відповідно до Секторальної Кваліфікаційної Рамки для прикордонників, розробленої Фронтекс у 2012 році, формування професійної іншомовної комунікативної компетентності у вищому військовому навчальному закладі передбачає, що майбутні офіцери-прикордонники мають демонструвати знання та розуміння:

визначеного обсягу державної, європейської та міжнародної законодавчої бази та процедур;

специфічних етнічних кодів, цінностей та професійних стандартів;

ряду відповідних процесів, правил та процедур для взаємодії із закордонними відомствами та міжнародними організаціями;

специфічних культур та звичаїв інших країн;

специфічної інформації про функціонування систем баз даних та процедури заповнення бланків, внесення інформації в базу даних та ін.

Вони будуть володіти навичками:

підтримувати та вдосконалювати державну, європейську та міжнародну законодавчу бази та встановлені процедури;

ефективно здійснювати комунікацію з окремими особами та групами осіб у передбачуваному та непередбачуваному контекстах, пов'язаних з охороною кордону;

вирішувати проблеми у межах посадових обов'язків;

надавати допомогу та підтримку особам під час перетину кордону, забезпечувати відповідними порадами та інформацією, демонструвати емоційно-позитивну та доброзичливу поведінку одночасно із якісним виконанням службових обов'язків;

створювати записи та доповідні, пов'язані з виконанням посадових обов'язків;

ділитися інформацією через офіційні канали;

демонструвати повагу до інших культур;

використовувати іноземну мову відповідно до віку, особи та культури спілкування [6].

За Е. Бібіковою, засобом формування професійної комунікативної компетентності є спілкування, однак у тому випадку, якщо воно

здійснюється на діяльнісній, мотиваційній, ситуативно-обумовленій основі з використанням професійно зорієнтованого змісту як теми спілкування. Що стосується іншомовної комунікативної компетентності, то вона визначається як здатність та готовність суб'єкта професійної діяльності до здійснення професійного спілкування іноземною мовою. Вона передбачає сформованість комунікативних умінь у чотирьох основних видах мовленнєвої діяльності (мовлення, аудіювання, читання, письмо), наявність мовних знань (фонетичних, граматичних, лексичних) та навичок оперування ними [7].

Концепцію професійної компетентності, до складу якої належить іншомовна компонента, пропонує В. Теніщева, зауважуючи, що для цілої низки фахівців (працівників сумісних підприємств, льотчиків міжнародних авіаліній, працівників митниці, моряків, тощо) успішність професійної діяльності у багатьох випадках залежить від рівня їх іншомовної комунікативної компетенції. Надійність та ефективність роботи таких фахівців залежить від того, наскільки адекватно й глибоко у загальній структурі їх предметно-технологічної компетентності інтегровано іншомовну мовленнєву компоненту. При цьому зауважується, що загалом сформовані іншомовні можливості фахівця, що не співвіднесені у навчанні з конкретними вимогами й умовами професійної діяльності, залишаються загальними, а не спеціальними здібностями студента [2]. Формування професійної іншомовної комунікативної компетентності пов'язане з оптимізацією навчального процесу у ВНЗ. Зокрема, С. Козак наголошує, що оптимізація забезпечується: комплексністю й інтегративністю навчання майбутніх спеціалістів із урахуванням оптимального співвідношення індивідуальності фахівця і навчального середовища; високу вмотивованість до навчання, що пов'язано з професійними цілями фахівця [8].

На сьогодні вимоги сучасності до фахівців підвищуються рік у рік і включають не лише високий рівень знань та вмій за фахом, але й володіння іноземною мовою на відповідному рівні. Це пов'язано з тим фактом, що сучасний фахівець отримує нову фахову інформацію через іноземні джерела.

На відміну від курсантів-лінгвістів, які обирають іноземну мову як основну спеціальність та приділяють їй максимум уваги, курсанти немовних спеціальностей часто не бачать сенсу в оволодінні іноземною мовою разом із провідними дисциплінами, а отже, мають дуже низьку мотивацію до вивчення мови. Так, пошук нових ефективних способів навчання іноземної мови постає окремою проблемою, яка може бути розв'язана шляхом розроблення та впровадження нових інноваційних технологій навчання.

Комунікативна спрямованість навчання – передумова успіху у практичному оволодінні курсантами англійською мовою. Як організувати навчальний процес так, щоб курсанти були здатні використовувати іноземну мову як під час спілкування у реальних життєвих ситуаціях, так і для набуття знань, щоб вони були здатні орієнтуватися в соціокультурних аспектах країни, мова якої вивчається? Практика показала, що цьому значною мірою сприяє атмосфера колективного спілкування, організованого на основі комунікативних ситуацій. Ситуації стимулюють курсантів до комунікативно-вмотивованого виконання мовленнєвих дій, а спілкування в таких ситуаціях дає курсантам змогу засвоїти свідомо іншомовний матеріал. Подібне спілкування – емоційно забарвлене, наповнене індивідуальними переживаннями, воно приносить радість, зацікавленість у спільній діяльності, створює важливі передумови успіху як у навчанні, так і в поза аудиторній діяльності. Досвід переконує, що розвиток комунікативних здібностей можливий тільки через вирішення реальних завдань на занятті, що викликає у курсантів задоволення і впевненість у собі, бажання говорити англійською мовою.

Н. Сура зауважує, що моделювання ситуацій реального професійного спілкування створює максимальне зближення навчального процесу й реальної професійної комунікації іноземною мовою [9].

Для опису комунікативних потреб спеціалістів-нефілологів А. Г. Сонгаль ввів термін “професійно-комунікативне завдання”, що є доцільним для виділення комунікативних потреб для організації спеціалізованих курсів у вузі, так як він дає чітке уявлення про обрану професію майбутньому спеціалісту, з одного боку воно включає мо-

мент вирішення власне професійного завдання, а з іншого – комунікативну мету, яка реалізується через певний комунікативний намір, що дає можливість під час опису професійної діяльності співвіднести професійне завдання з мовленнєвою діяльністю [10].

Ми прагнемо, щоб слухачі стали суб'єктами навчальної діяльності, вчилися самостійно її здійснювати, бо це є основою особистісно-орієнтованого навчання. Ефективним засобом розвитку особистості є ігри. Кожна гра розвиває цілий спектр різноманітних здібностей, позитивних якостей слухачів: навички співпраці, ініціативність, вміння самостійно здійснювати пошук.

Інтерактивне навчання створює можливість формування адекватної самооцінки курсанта, що неможливо у замкнутій системі курсант – викладач, при якій “викладач виявляється часто єдиним, хто у навчальному процесі впливає на формування самооцінки того, що навчається. Спільна колективна діяльність створює оптимальні умови для активізації можливостей кожного і розвиває здатність правильно сприймати інших та адекватно оцінювати себе, результати своєї діяльності” [11, с. 83].

У процесі викладання іноземних мов ми використовуємо різні методи, підходи й технології. Багато планів занять базуються на традиційному підході “Презентація – Практика – Використання” (PPP). Це дозволяє нам охопити всі лексичні і граматичні області на основі серії аудиторних занять. Але вони не завжди відповідають потребам кожного курсанта, оскільки зміст навчання підпорядковується навчальним програмам.

Суть методу комунікативних завдань (Task-Based Learning) – це зосередження на виконанні завдання, а не на вивченні та відпрацюванні граматики або лексики. Мета такого заняття – виконати завдання, використовуючи відповідну мову для ефективного обміну ідеями, а не вивчити певну структуру. Звичайно, для того, щоб успішно виконати завдання, курсанти повинні правильно використовувати мову і обмінюватись своїми ідеями. Таким чином, мова стає інструментом комунікації, націленим на те, щоб допомогти курсантам успішно виконати поставлене завдання [12].

Різні автори описують TBL заняття як цикл з трьох етапів, який включає в себе завдання, планування і звіт про результати. Джейн Вілліс пропонує виділити в комунікативному завданні три етапи: підготовчий етап (Pre-task), етап виконання завдання (Task cycle), який складається з роботи над завданням (Task), підготовкою повідомлення про результати роботи (Planning) та повідомлення про результати роботи (Report); і мовний етап (Language focus), який складається з аналізу використаних мовних засобів (Analysis) та їх відпрацюванню (Practice) [13].

Саме така послідовність виконання комунікативних завдань передбачає досягнення конкретної мети, виникнення певного комунікативного наміру і його успішну реалізацію за допомогою спілкування іноземною мовою.

Увесь курс іноземної мови для спеціальних потреб тісно пов'язаний з вивченням професійної термінології. Завдання викладача полягає у тому, щоб знайти такі форми і методи її подачі та опрацювання, які б зробили цей процес цікавим та бажаним для курсанта. Перш за все – це використання сучасних інформаційних технологій, інтерактивних методів і прийомів навчання, які сприятимуть тому, щоб навчити курсантів активно вживати термінологічну лексику у будь-яких видах професійної мовленнєвої діяльності. Не менш важливим для ефективного засвоєння термінології є створення викладачем творчої, ділової, дружньої і доброзичливої робочої обстановки на занятті, коли курсанти працюють з наснагою, всі їх дії є вмотивованими і спрямованими на досягнення позитивного результату і отримання морального та емоційного задоволення від успішно вирішених проблем, які ставляться чи моделюються на занятті з іноземної мови [14].

Формування професійної іншомовної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників базується на психологічних чинниках, що дозволяють стимулювати цей процес: виявлення індивідуально-неповторних здібностей до опанування іноземної мови у курсантів, створення відповідної мотивації до навчання іншомовної професійної комунікації, активної діалогізації навчання з програванням рольових ситуацій та елементами психологічного тренінгу.

Висновки. Якщо іншомовна комунікативна компетентність фахівця реалізується у спілкуванні з носієм іншомовної культури, то професійна іншомовна комунікативна компетентність реалізується під час створення професійно значущого продукту засобами іноземної мови або в іншомовному середовищі. Оскільки одним із засобів формування професійної компетентності та комунікативної компетентності як її складової є спілкування, то контекстне викладання дисципліни “Іноземна мова” на діяльнісних, мотиваційних, ситуативно-обумовлених засадах з використанням професійно зорієнтованого змісту та спрямованого на створення професійно обумовленого інформаційного продукту може стати одним із засобів формування професійної іншомовної компетентності майбутнього фахівця.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Перспективним напрямом наукових досліджень професійної іншомовної комунікативної компетентності може стати розробка дидактичної моделі її формування у курсантів вищих військових навчальних закладів з урахуванням можливостей інформаційних освітніх технологій.

Список використаної літератури

1. Про вищу освіту : Закон України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
2. Тенищева В. Ф. Интегративно-контекстная модель формирования профессиональной компетенции : автореф. дис. на соискание уч. степени д. пед. наук : 13.00.01 “Общая педагогика, история педагогики”.
3. Николаева С. Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу / С. Ю. Николаева // Іноземні мови. – 2010. – № 2. – С. 11–17.
4. Изория Н. М. Формирования иноязычной компетентности будущих специалистов сферы туризма в вузах культуры и искусств : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Н. М. Изория. – М., 2008. – 24 с.
5. Солодовникова Ю. Ю. Формирование иноязычной коммуникативной компетентности как условие совершенствования профессиональной подготовки специалиста социальной работы : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Ю. Ю. Солодовникова. – Курск, 2009. – 28 с.

6. Sectoral Qualifications Framework for Border Guarding (volume 1), FRONTEX, Warsaw, Rondo ONZ 1, 2013. – 173 p.
7. Библикова Э. В. Формирование основ иноязычной коммуникативной компетентности у будущих экологов : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 “Теория и методика профессионального образования” / Э. В. Библикова. – Майкоп, 2006. – 29 с.
8. Козак С. В. Профессионализм преподавателя иностранного языка как фактор интенсификации процесса формирования у будущих специалистов иноязычной коммуникативной компетенции / С. В. Козак // Науковий вісник ПДПУ ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2000. – Вип. 7–8. – С. 92–96.
9. Сура Н. А. Іншомовна професійна компетентність: головні принципи та компоненти процесу навчання професійно-орієнтованого спілкування / Н. А. Сура // Вісник Луганськ. держ. пед. ун-ту ім. Т. Г. Шевченка. – 2003. – № 4 (60). – С. 190–192.
10. Сонгаль А. Г. Методика обучения профессиональному диалогическому общению на краткосрочных специализированных курсах (английский язык) : дис... канд. пед. наук / А. Г. Сонгаль. – М., 1990. – 224 с.
11. Методика интенсивного обучения иностранным языкам / под ред. В. А. Бухбиндера, Г. А. Китайгородской. – К. : Выща школа, 1988. – С. 83.
12. Жицька С. А. Підготовка курсантів вищих військових навчальних закладів до професійно-комунікативної діяльності за допомогою метода комунікативних завдань [Електронний ресурс] / С. А. Жицька. – Режим доступу : <http://www.google.ru/url?q=http://irbis-nbuv.gov.ua>
13. Willis D. Doing Task-Based Teaching / D. Willis, J. Willis. – Oxford: Oxford University Press, 2007. – 52 p.
14. Семенчук Ю. О. Вивчення термінологічної лексики у курсі ділової англійської мови / Ю. О. Семенчук // Іноземні мови. – 2003. – № 3. – С. 29–32.

Рецензент – кандидат педагогічних наук, доцент Балендр А. В.

Мороз Н. В. Формирование профессиональной иноязычной коммуникативной компетентности будущих пограничников как предпосылка их профессионального развития

В статье рассматривается профессиональная иноязычная коммуникативная компетентность как конечный результат обучения будущих пограничников. Анализируются понятие и содержание профессиональной иноязычной коммуникативной компетентности курсан-

тов ВВУЗ неязыковых специальностей, предлагается использование метода коммуникативных заданий, а также профессионально-ориентированных заданий для ее формирования во время преподавания иностранных языков.

Ключевые слова: *компетентность, профессиональная иноязычная коммуникативная компетентность, формирование, метод коммуникативных заданий.*

Moroz N. V. The formation of professional foreign communicative competence of future border guards as a precondition of their professional development

The article deals with professional foreign communicative competence, so far as it is taken as a structural element of future specialists' professional competence and a final result of future border guards training. Commonly, foreign language teaching for the cadets of nonlinguistic specialties is based on reading, understanding and translating of professionally-oriented texts. The purpose of the formation of professional foreign communicative competence is not just accumulation of knowledge, abilities and skills, but the capacity to use them in their professional foreign language speaking activities. Therefore, a foreign language has become an integral part of military specialist training.

The author examines the notions of foreign communicative competence and professional foreign communicative competence of future border guards of nonlinguistic specialties. The scientific works devoted to this problem are investigated.

This article presents the possibilities of future officers' professional foreign communicative competence formation by means of foreign languages in higher military educational institutions. Special attention is paid to the concept of "task". Types of communicative tasks that can be used in foreign language training for professional communication are defined. The article deals with the importance of the task-based teaching usage for formation of cadets' professional foreign communicative competence in teaching foreign languages. Classes using the task-based teaching are described as a cycle of three stages; the characteristic features of each stage are provided. The

article describes the advantages of using the task-based learning in teaching foreign languages to cadets of higher military educational institutions. The article highlights the importance of using a foreign language in real-life situations. In addition, the importance of content but not the form of utterances is determined, as it brings cadets to successful task completion which is the main purpose of task-based learning. Future officers can improve their communicative skills better, if they are taught on the basis of their professional skills.

Foreign language communicative competence of future officers will have professional orientation if they are given authentic materials in foreign language, use their professional knowledge to express their communicative intentions and participate in foreign language communication.

Keywords: *competence, professional foreign communicative competence, formation, task-based teaching.*